

**Федір Матушевський (1869–1919)
у громадсько-культурному житті Наддніпрянської України**

Світлана Якобчук

ORCID: 0000-0002-7877-4933

ResearcherID: B-6311-2019

s_yakobchuk@ukr.net

*Державний архів Київської області,
вулиця Юрія Ілленка, 38, Київ, 02000*

Анотація. Проаналізовано основні етапи життєвого шляху та діяльності Ф. П. Матушевського – українського громадського діяча, публіциста, журналіста, письменника, дипломата кінця XIX – початку XX століття. Визначено його роль та місце у громадському, культурному житті та національному русі України.

Ключові слова: громадська діяльність; національний рух; творча спадщина.

Надійшла до редколегії 15.10.2018

Прорецензована 07.11.2018

Рекомендована до друку 15.11.2018

**Fedir Matushevsky (1869–1919)
in public and cultural life of the Dnipro Ukraine**

Svitlana Yakobchuk

ORCID: 0000-0002-7877-4933

ResearcherID: B-6311-2019

s_yakobchuk@ukr.net

*State Archives of Kyiv Region,
40 Yurii Illenko Street, Kyiv, 04119*

Abstract. The main stages of life and activity of F. P. Matushevsky is Ukrainian public figure, publicist, journalist, writer and diplomat at the end of 19th and the beginning 20th century are analyzed. His role and place in public, cultural life and national movement of Ukraine are determined.

Keywords: Public Activity; National Movement; Creative Heritage.

Received 27.02.2018

Revised 05.05.2018

Accepted 13.11.2018

Постановка проблеми. Федір Павлович Матушевський був відомим громадським діячем, публіцистом, журналістом та дипломатом. Він належав до когорти найактивніших борців за відродження національної культури і державності початку ХХ століття. Участь у національному русі, політичних партіях та організаціях, товариствах «Прогресу» у Києві та Катеринославі, заснування видавництва «Вік», співробітництво з багатьма періодичними виданнями, редакторство щоденної газети «Громадська думка», робота в Українській Центральній Раді та на посаді голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Греції – ось той не повний перелік здобутків діяча.

Однак, незважаючи на безпосередньо значні заслуги перед Україною і об'ємну творчу спадщину (понад 400 праць), постать Ф. Матушевського до сьогодні залишається призабутою. Лише в останні двадцять років почали аналізувати і залучати до наукового обігу його публіцистику, епістолярій та дипломатичні документи.

Історіографія. Дослідження діяльності Ф. Матушевського представлені переважно короткими повідомлення в українських і зарубіжних довідкових виданнях та кількома змістовними статтями. Серед останніх праці І. Світа [18, с. 76–89], О. Руденко [17, с. 84–106], В. Даниленка [4, с. 8–18], В. Поліщука [14, с. 161–169; 15, с. 162–169]. Крім того, відомості про діяча наявні у спогадах і щоденниках його сучасників: О. Лотоцького [11], Є. Чикаленка [34], Д. Дорошенка [5, с. 142–145], С. Єфремова [7]. У статтях І. Гирича [3, с. 227–230] та Н. Миронець [13, с. 645–667] опубліковано листи Ф. Матушевського. Частина його дипломатичної спадщини вміщена у збірниках документів «Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції» (2006 р.) та «Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників» (2008 р.). Документальній спадщині Ф. Матушевського присвячено дисертаційне дослідження [37]. Окрім того, у кількох наших статтях проаналізовано і частково залучено до наукового обігу листування публіциста до М. Грушевського, С. Єфремова, О. Кобилянської, а також джерела для реконструкції його біографії [38, с. 368–381; 36, с. 126–147; 35, с. 77–87]. Численні короткі статті про життєвий шлях та діяльність діяча наявні у довідкових виданнях, що друкувалися у 2000-х роках [20, с. 23; 21, с. 28; 23, с. 250–251; 32, с. 311; 6, с. 556].

Творча спадщина Ф. Матушевського почала повертатися до наукового обігу лише з початку ХХІ століття. За життя автора у періодичних виданнях друкувалися лише короткі, часто без підпису, відгуки на його окремі праці. Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. було перевидано два дослідження публіциста. До збірника «Син України» (1997), упорядкованого В. Коротким та В. Ульяновським, увійшла наукова праця «Володимир Антонович при світлі автобіографії та даних історії», а в хрестоматію «У старому Катеринославі (1905–1920 рр.):

місто на Дніпрі очима українських письменників, публіцистів і громадських діячів» (2001) – нарис «Листи з дороги», вперше надрукований 1909 р. у кількох номерах газети «Рада» [33, с. 25–36].

Метою статті є аналіз основних етапів життєвого шляху, громадсько-культурної та політичної діяльності Ф. Матушевського, визначення його ролі в українському національному русі початку ХХ ст. Відсутність повної наукової біографії публіциста та недостатня увага учених до його постаті надає актуальності і новизни публікації.

Виклад основного матеріалу. Народився майбутній громадсько-політичний діяч 8 (21) червня 1869 р. у м. Сміла Черкаського повіту Київської губернії у родині незаможного псаломщика [30, арк. 42]. Початкову освіту він здобув у Черкаському духовному училищі, а 1884 р. вступив до Київської духовної семінарії. Нам вдалося виявити копію атестата за номером 738, виданого Ф. Матушевському по закінченні цього навчального закладу у 1890 р. Під час навчання у семінарії він вперше прилучився до громадського життя, ставши учасником української громади, яку, за підтримки О. Кониського, організував 1888 р. Л. Скочковський. Ця організація була таємною. Її члени збиралися на сходи, де читали реферати на історичні та літературні теми, а також відзначали ювілеї українських письменників, зокрема Шевченківські роковини [11, с. 58, 62].

Закінчивши семінарію улітку 1890 р. Федір Павлович розпочав трудову діяльність на Черкащині. Записи у його послужному списку свідчать, що з 7 листопада 1890 р. по 1 квітня 1891 р. він працював учителем церковно-парафіяльної школи с. Ковалиха Черкаського повіту Київської губернії, а згодом отримав посаду викладача підготовчого класу Черкаського духовного училища, у якому працював протягом семи років [29, арк. 21зв.]. Молодий педагог проводив національно-просвітницьку роботу серед своїх учнів та населення повіту, зокрема у вихідні та святкові дні викладав у недільній школі в Черкасах [27, арк. 37].

Перебуваючи на Черкащині, Ф. Матушевський не поривав зв'язків з Києвом. У 1895 р., за підтримки О. Я. Кониського, у місті було організовано видавничий гурток, членом якого разом з О. Лотоцьким, С. Єфремовим, В. Доманицьким та В. Дурдуківським став і Федір Павлович. Молоді ентузіасти вирішили підготувати до друку якнайбільше творів українською мовою, які планувалося почерпнути з журналу «Основа», галицьких періодичних видань та старих книг. Ф. Матушевському вдалося знайти у Черкасах недорогу друкарню, в результаті чого у 1896 р. було видано першу підготовлену гуртківцями книгу – оповідання О. Я. Кониського «У тісної баби». Від цього часу він опікувався переважно виробничими питаннями майбутнього видавництва: налагоджував зв'язки з друкарнями та долучався до процесу поширення книг. У 1897 р., з нагоди сторіччя появи «Енеїди»

І. Котляревського, члени гуртка запланували підготувати до друку збірник-альманах вибраних творів українських поетів за минуле століття. Книга, яку назвали «Вік», містила поезії, короткі біографічні довідки та портрети авторів. Вона вийшла друком у Києві 1898 р. і, за спогадами О. Лотоцького, мала великий успіх та попит серед громадськості. Після появи альманаху видавничий гурток отримав значно більші кошти і зміг продовжити свою діяльність у Києві, реорганізувавшись у «Видавництво «Вік»», що проіснувало до 1918 р.

Разом з тим з кінця 90-х рр. XIX ст. Ф. Матушевський став активним учасником громадсько-політичного життя Києва. Восени 1897 р., з ініціативи О. Я. Кониського та В. Б. Антоновича було створено Загальноукраїнську безпартійну організацію (ЗУБО). Олександр Якович та Володимир Боніфатійович прагнули згуртувати в межах одного об'єднання усіх українських громадських діячів і вести широку культурно-просвітницьку роботу. Федора Павловича обрали секретарем цієї організації [34, с. 222]. У цей період він також розпочав співпрацю із львівським журналом «Правда», куди протягом 1896 р. надсилав невеликі замітки, та «Кивской стариной», де у 1898 р. з'явилося дві його рецензії.

Влітку 1898 р. Ф. Матушевський звільнився з посади викладача і вступив на юридичний факультет Дерптського університету у м. Юр'єв (Тарту). Надзвичайно діяльний, енергійний та небайдужий, він одразу перейнявся ідеєю об'єднати студентів-українців, які навчалися в місті. Незабаром на квартирі Федора Павловича та А. Яковліва почав збиратися гурток студентської молоді, на базі якого наприкінці 1898 р. було створено Дерптську українську студентську громаду. Засновниками організації виступили Ф. Матушевський, А. Яковлів, К.-Ф. Редліх та С. Макрі. Складена студентами політична програма містила вимоги автономії України в межах її національної території, забезпечення конституційних свобод та права українців на освіту, літературу і пресу рідною мовою [40, с. 165]. Ф. Матушевського було обрано головою української громади, і він залишався на цій посаді, з перервами, до закінчення університету у 1904 році.

Під час студентських виступів навесні 1902 р. діяча було виключено з університету. Однак він продовжував керувати організацією, а у 1899 і 1904 рр. був її делегатом на Загальних студентських з'їздах у Києві та Петербурзі [18, с. 78]. У той період Ф. Матушевський також підтримував тісні зв'язки з видавництвом «Вік» та співпрацював з багатьма періодичними виданнями: «Літературно-науковим вістником», «Записками Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», «Киевской стариной». До «Літературно-наукового вістника» він досить часто надсилав замітки, що друкувалися у рубриці «Хроніка та бібліографія», а одного разу навіть подав поезію «Недбалість». В «Киевской старине» протягом 1901–1903 рр. було надруковано сім його праць, найвідомішими з яких стали: «Жертвы переходной эпохи», «Посетители могилы Т. Г. Шевченка» та «Сборник императорского Русского исторического общества».

Приїжджаючи до Києва, Ф. Матушевський одразу включався у видавничу роботу. На канікулах він, замість С. Єфремова, виконував обов'язки секретаря журналу «*Киевская старина*», у редакції якого вперше зустрівся з Є. Чикаленком. Крім того, улітку 1899 р. разом з О. Я. Кониським брав участь в XI Археологічному з'їзді, про що свідчить список, надрукований у другому томі «*Трудов*» цього зібрання. У 1900 р. на шпальтах катеринославського часопису «*Днепровская молва*» Федір Павлович опублікував статтю «*К. П. Брюллов и Т. Г. Шевченко*», приурочену до сторіччя з дня народження першого. З цієї праці розпочалося дослідження однієї із улюблених тем публіциста – життя та творчість Кобзаря, якої він не полишав до кінця життя.

У 1904 р., після закінчення університету, Ф. Матушевський одружився. У вересні молода сім'я переїхала до м. Вовчанськ на Харківщині [9, арк. 1–1 зв.]. Хоча у деяких довідниках та статтях помилково вказано, що 1904 р. громадський діяч повернувся до Києва [1, с. 124; 18, с. 78]. У Вовчанську Федір Павлович жив і працював протягом року, поєднуючи службові справи з літературною діяльністю. У цей період він також став членом Української демократичної партії, що утворилася на базі ЗУБО.

Лише наприкінці 1905 р. родина Матушевських переїхала ближче до Києва – у с. Боярку. Восени цього самого року Ф. Матушевський, разом з Б. Грінченком, С. Єфремовим та М. Левицьким вийшов зі складу УДП і став членом нової Української радикальної партії (УРП). Її самостійне існування тривало лише до кінця року, коли вона, об'єднавшись з УДП, перетворилася в Українську демократично-радикальну партію (УДРП).

Період життя публіциста на початку ХХ ст. досить яскраво описав український історик Д. Дорошенко: «Співробітництво в галицько-українських часописах та в «*Киевской старине*», видання книжок для інтелігенції та для народу, праця у студентських громадах, в Радикальній Українській Партії, – ось була праця, якій найбільше віддавався небіжчик в часах перед революцією 1905 року» [5, с. 143].

Після видання царського маніфесту 17 жовтня 1905 р. пожвавилася внутрішньополітичне життя, активізувався український національно-визвольний рух, з'явилася можливість видавати літературу та пресу рідною мовою. Є. Чикаленко, залучивши до співпраці В. Леонтовича та В. Смиренка, розпочав організацію видання першої української щоденної газети, яка мала виходити під заголовком «Громадське Слово». Ф. Матушевський став одним із членів редакційного комітету майбутнього часопису, взявши найактивнішу участь у його підготовці. На одній з нарад його було заочно обрано фактичним редактором, позаяк у той час він перебував у Львові і повернувся до Києва лише 29 жовтня 1905 р. [34, с. 303; 31, арк. 22]. Найактивніше кандидатуру Федора Павловича підтримував Є. Чикаленко, бо був упевне-

ний, що останній «зуміє привернути до газети симпатії всіх українських поступових кіл». Український щоденний часопис у Києві почав виходити з 31 грудня 1905 р. під заголовком «Громадська думка». Підготовка першого числа цілком лягла на плечі Ф. Матушевського, бо 29 грудня було заарештовано С. Єфремова. Офіційно в його обов'язки входило редагування статей, фейлетонів, заміток у відділах «3 газет та журналів» та «За кордоном», а також бібліографії. Однак фактичний редактор також працював коректором: правив зміст і мову присланих рукописів, упорядковував матеріал усього номера, а коли його бракувало, сам писав необхідні статті. Описуючи у спогадах події, пов'язані з організацією газети, Є. Чикаленко зауважував, що її могло взагалі не бути, якби не самовіддана праця Ф. Матушевського, який виконував усю «чорну роботу» і «сам тоді її виніс на своїх плечах» [34, с. 312].

З кінця 1905 – початку 1906 рр. розпочалася досить активна літературна та журналістська діяльність Федора Павловича. Посада редактора та співробітництво з «Громадською думкою» стали для нього основним джерелом прибутку. У цей час діяч повністю присвятив себе газеті, забезпечуючи її більш-менш стабільне функціонування. Лише на початку травня 1906 р. В. Леонтович склав із себе повноваження офіційного редактора часопису, залишившись тільки видавцем, і передав їх Ф. Матушевському [19, арк. 7–7 зв.].

Цей період життя публіциста був надзвичайно складним та напруженим. Крім участі у редколегії газети, він залишався членом ради УДРП, співпрацював з багатьма журналами. Додавали незручностей постійні, майже щоденні, поїздки до Києва, адже родина Матушевських у той час мешкала у Боярці. Тому можна вповні погодитися з думкою Є. Чикаленка, що робота редактора «Громадської думки» була великою самопожертвою та героїзмом духу. Протягом 1906–1908 рр. Ф. Матушевський також часто подавав огляди російського та українського життя до журналів «Нова громада» та «Літературно-науковий вістник».

18 серпня 1906 р. у редакції газети «Громадська думка» було проведено обшук і арештовано декілька осіб, зокрема С. Єфремова, який цього місяця заміняв Ф. Матушевського. Часопис закрили, а з 15 вересня почала виходити його наступниця – газета «Рада». Вона проіснувала до початку Першої світової війни (останнє число вийшло 20 липня (2 серпня) 1914 р.), а після революції 1917 р. була відновлена під заголовком «Нова Рада». Весь цей час Ф. Матушевський залишався співробітником цих видань, писав численні, часто без підпису, статті, замітки, некрологи та фейлетони, входив до складу редакційного комітету. Він погодився тимчасово виконувати обов'язки фактичного редактора «Ради», хоча у перших числах газети зазначено, що видавцем і редактором був Б. Грінченко, а згодом М. Павловський.

У червні 1907 р. національне піднесення змінив період столипінської реакції. Було закрито українські клуби та більшість україномо-

вних газет. Наступного року представники ради колишньої УДРП вирішили відновити ЗУБО, що існувала протягом 1897–1904 рр., але під іншою назвою. 5 вересня 1908 р. було засновано Товариство українських поступовців, керівним органом якого стала рада, що знаходилася у Києві. Члени товариства домагалися автономії України, її національного відродження, українізації освіти та церкви. Ф. Матушевський був одним з найактивніших учасників цієї організації та постійним членом ради ТУП.

Разом з тим крах революційного руху 1905 р. і реакція наступних років певною мірою спричинили поновлення на теренах Російської імперії масонського руху, який, за свідченнями С. Єфремова, вводив український визвольний рух в контакт з європейською демократією. До нього прилучився і Федір Павлович, ставши одним із членів київської масонської ложі «Правда», яка утворилася наприкінці 1909 року. Учасники цієї організації, очоленої Ф. Штейнгелем, прагнули об'єднати усі революційні та опозиційні сили у боротьбі із самодержавством [16, с. 86].

Громадська діяльність та виконання доручень і постанов ТУПу майже не залишали Ф. Матушевському часу для літературної праці. Наприкінці 1908 р. він перестав співпрацювати з «Літературно-науковим вістником». 20 листопада публіцист написав М. Грушевському досить гострого листа, у якому обґрунтував своє рішення [31, арк. 67–69]. У цей час він часто писав замітки для газети «Рада» та шукав у Києві роботу за спеціальністю. Журналіст вважав, що «з літератури йому хліба не їсти», а велика родина, де уже підросло троє дітей, потребувала коштів. Окрім того, Федір Павлович наголошував, що у становищі українського щоденника «нічого немає радісного», позаяк число передплатників ледь перевищувало 1500 осіб. З початку наступного року він розпочав працювати адвокатом у Києві, а тому обмежив журналістську діяльність. Крім того, публіцист входив до ради київської «Просвіти» та брав участь у різноманітних заходах Українського клубу, відкритого 1908 р. стараннями М. Лисенка.

У 1909 р. Федір та Віра Матушевські стали членами Київського відділу Харківського товариства взаємного страхування життя, погодившись на пропозицію А. Вязлова взяти участь у роботі організації. Федора Павловича призначили на посаду товариша управителя київського відділення товариства. У справі створення кооперативних спілок він протягом року їздив у відрядження на Черкашину, Катеринославщину та Волинь.

Свої враження від поїздки до Катеринослава громадський діяч зробив сюжетом уже згаданого художньо-публіцистичного нарису «Листи з дороги». Ця праця автобіографічна, а головним героєм виступив сам Ф. Матушевський [2, арк. 1 зв.]. У нарисі окреслено ключові проблеми українського національного руху в цілому та зафіксо-

вано відомості про громадсько-культурне життя Катеринослава на початку ХХ ст., зокрема становище місцевого товариства «Просвіта». [24, с. 2–3; 25, с. 2–3]. Окрім того, зміст «Листів з дороги» свідчить про подібність твору із новелою М. Коцюбинського «Інтермеццо». Герой-оповідач з «Листів...», як і Я-герой «Інтермеццо», виривається з хаотично-суєтного життя, очевидно, міського, і прагне відпочинку: «Не братиму з собою ніякого знаряддя до писання. На свою подорож я дивлюся як на одпочивок. Забуду на цей час і викину з голови думу, бюджет, земельний закон, політику й партії... . Як їхатиму Дніпром, то держатимусь осторонь від людей – не прислухатимусь до їхніх розмов і сам їх не буду заводити» [12, с. 2]. Так само і за Я-героєм «Інтермеццо» тяглася «залізна рука города», виснажливого гніту якого він прагнув уникнути. В обох творах героїв заспокоювала чудова природа, що повертала сили, енергію, любов до життя та прагнення діяльності.

Наприкінці 1909 – на початку 1910 рр. Федір Павлович також працював адвокатом у київському суді. До газети «Рада», з огляду на службові справи, писав досить рідко.

Напружена робота негативно впливала на здоров'я діяча, тому у середині жовтня 1910 р. він виїхав лікуватися на Кавказ, де пробув до початку квітня наступного року. Перебуваючи у санаторії, Ф. Матушевський працював над спогадами про В. Доманицького, а також написав ґрунтовну розвідку до п'ятдесятої річниці смерті Т. Г. Шевченка під заголовком «Великі роковини». Крім того, на прохання О. Шахматова, він готував літературно-критичну працю про Кобзаря для російськомовного енциклопедичного видання «*Украинский народ в его прошлом и настоящем*» [22, с. 201]. По приїзді з Кавказу Ф. Матушевський майже все літо провів на хуторі поблизу с. Мартова у Харківській губернії, повернувшись до Києва лише наприкінці серпня 1911 року. Він працював на посаді помічника присяжного повіреного у київському суді, став членом дирекції Союзу кредитових кооперативів у Києві, брав активну участь у роботі видавництва «Вік», а тому зовсім відійшов від редакції газети «Рада».

З січня 1912 р. у Москві почав видаватися новий місячник «*Украинская жизнь*», куди Ф. Матушевський протягом 1914–1916 рр. надсилав статті. У жовтні цього самого року в Києві було ліквідовано Український клуб, а у грудні на його базі створили нову організацію під назвою «*Клуб «Родина»*». Ф. Матушевського, який разом з інженером С. Шеметом найбільше клопотав про відкриття закладу, обрали головою його ради [10, с. 187]. Новий клуб було закрито з початком Першої світової війни, однак навесні 1917 р. знову відновлено. Зокрема 3–7 березня 1917 р. у клубі «*Родина*» відбулися збори українських партій та організацій, скликані з ініціативи ТУПу у зв'язку з революційними подіями у Петрограді. Саме на них народилася ідея Української Центральної Ради як головного представницького центру українського руху.

У 1914 р. родина Матушевських оселилася в Києві. З початком Першої світової війни було закрито всі українські видання, а 20 липня припинив існування часопис «Рада». У цей час Ф. Матушевський разом з дружиною приєдналися до Українського комітету для допомоги жертвам російської політики в Галичині, який надавав підтримку полоненим, втікачам із Західної України і так званим «заложникам» — громадським, політичним та культурним діячам зі Львова та інших міст України, яких пощастило звільнити з в'язниць «на поруки».

У 1915 р. в Києві було створено Комітет Всеросійського союзу міст при Південно-Західному фронті, основна діяльність якого була спрямована на допомогу біженцям з Галичини, створення українських шкіл, лікарень, організацію санітарних поїздів тощо. Очолив організацію барон Ф. Штейнгель — широко відомий меценат, постійний член ради ТУПу, який запросив до співпраці багатьох українських громадських діячів. Так Ф. Матушевський, А. Вязлов та Д. Дорошенко стали уповноваженими союзу міст, а О. Лотоцького було призначено губернатором Буковини [18, с. 84]. У цей період, незважаючи на постійні проблеми зі здоров'ям, публіцист залишався активним учасником громадського життя. Д. Дорошенко так характеризував його ставлення до національного руху: «Федір Павлович Матушевський увесь свій свідомий вік провів на національній роботі. Він ніколи не намагався грати першої ролі, не любив нікуди ні з чим наперед висукуватись, але він являвся необхідним учасником усіх важніших справ і заходів українських на протязі останнього чверть-століття і не раз ті справи не могли б зрушити з місця і взагалі виконуватись, якби не він, хоч того майже ніхто не знав» [5, с. 142-143].

У березні 1916 р., після сильного нападу стенокардії, Федір Павлович тривалий час не працював, а улітку виїхав на хутір до Харківщини. Наприкінці липня в одному з листів до Є. Чикаленка він писав: «Не встережешся від того, щоб не взяти участі то в тому, то в іншому ділі; а воно нервує та мучить... . За останні п'ять років і п'яти днів не налічиш таких, щоб назвати їх «ясними» та «привітними». Як же його бути дужим?!» [8, арк. 1зв.].

За спогадами Д. Дорошенка, «коли прийшла революція Ф[едір] П[авлович] уже догоряв», однак не залишився осторонь національного руху. У березні 1917 р. розпочалася його досить активна політична діяльність. Разом з Є. Чикаленком він був серед засновників Центральної Ради, увійшовши до її першого складу. На реорганізаційному з'їзді ТУП (25–26 березня 1917 р.) Ф. Матушевського обрали до складу Тимчасового ЦК Союзу українських соціалістів-федералістів, а під час Всеукраїнського національного конгресу (6–8 квітня 1917 р.) він знову став членом Центральної Ради [1, с. 207, 209]. У червні 1917 р. УРДП було переіменовано в Українську партію соціалістів-федералістів. Ф. Матушевський був одним з лідерів цієї організації, а згодом разом з С. Єфремовим та О. Лотоцьким брав участь у роботі

Малої Ради, що збиралася протягом червня 1917 – квітня 1918 років [1, с. 208–209]. 27 серпня 1917 р. Мала Рада обрала його до комісії з розробки негайних заходів для подолання продовольчої кризи.

Крім того, з березня 1917 р. Федір Павлович почав редагувати журнал Союзу кредитових кооперативів міста Києва «Муравейник», який після реорганізації став видаватися й українською мовою під заголовком «Комашня». В цей же час він активно працював у видавництві «Вік» та іноді дописував у різні часописи.

Однак проблеми зі здоров'ям не давали Ф. Матушевському змоги повністю реалізувати свої сили на політичному поприщі. Наприкінці травня він залишив Київ і виїхав на Харківщину, де перебував до осені. Восени 1917 р. Федір Павлович з дружиною поїхав на лікування до Кисловадська, де їх застали події жовтневого більшовицького перевороту. Через розгортання громадянської війни подружжя змогло повернутися до Києва лише у травні 1918 року.

Приїхавши до української столиці, публіцист одразу включився у громадсько-політичне життя міста. Він активно працював у редакції «Комашні», відвідував засідання Українського наукового товариства і творчі вечори в клубі «Родина», був активним членом київської «Прогресивної». В цей час Ф. Матушевського дуже цікавили проблеми шкільництва. Він був обраний головою батьківського комітету першої української гімназії ім. Т. Г. Шевченка, де навчалися його сини, і працював над укладанням букваря для початкової школи, що мав вийти друком у видавництві «Час». У червні 1918 р. гетьман П. Скоропадський запропонував Федору Павловичу посаду міністра релігійної політики, але через стан здоров'я той відмовився.

За свідченням Д. Дорошенка, Ф. Матушевський досить критично ставився і до політики новоствореного уряду Директорії. Його, на відміну від багатьох громадсько-політичних діячів, не захоплювала перемога останньої, позаяк він «ясно бачив нездоровий підклад її успіхів так само як нетвердість утвореного нею стану» [5, с. 143].

За доби Директорії розпочалася його дипломатична діяльність. На засіданні Ради Народних Міністрів 2 січня 1919 р. його призначили головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР до Греції. Для Ф. Матушевського це призначення стало повною несподіванкою, і перша його відповідь була негативною. Однак після розмов з С. Єфремовим, А. Ніковським, А. Яковлівим, а також порад дружини він погодився і почав укомплектовувати місію [27, арк. 6–7]. 26 січня 1919 р. українське посольство залишило Київ. Прощаючись з дружиною та дітьми, Федір Павлович відчував, що востаннє бачить родину, а тому уже не перший раз жалкував, що погодився їхати. В подальшому його не полишали почуття вини та переживання за залишену у Києві сім'ю, а також думки про долю України. Подорож до Афін тривала п'ять тижнів і була дуже складною. Лише 2 березня українські дипломати ступили на грецьку землю [27, арк. 42 зв.].

Протягом наступних восьми місяців Ф. Матушевський працював в Афінах, прагнучи донести до місцевої громадськості об'єктивну і правдиву інформацію про боротьбу за незалежність молодого української держави. Умови праці місії були дуже важкими. Дипломатам довелося долати фінансові труднощі, відсутність прямого зв'язку з урядом УНР, недовірливість місцевих урядовців, настороженість грецької громадськості, провокаційні заходи російської амбасаді тощо. Свою політичну діяльність Федір Павлович розпочав з візиту до міністра закордонних справ Греції (5 березня), а протягом перших трьох місяців мав зустрічі з православним митрополитом і послами США, Англії, Італії, Франції, Румунії та іншими [39, с. 203–210].

Після зустрічі з міністром закордонних справ він почав працювати над складанням меморандуму до королівського уряду Греції «про те, що таке Україна, які її відносини до Росії, чого У[країна] завжди добивалася, чого добивається зараз, чому бореться з Москвою й Польщею і чому їй треба допомагати». 10 (23) квітня 1919 р. цей документ було видано французькою мовою у кількості 500 примірників [27, арк. 105 зв.]. Крім того, Ф. Матушевський розмістив двадцять заміток, статей та інтерв'ю у грецьких часописах з метою ознайомлення місцевого населення з Україною та роз'яснення суті відносин останньої з Росією та Польщею [26, арк. 185 зв. –187; 27, арк. 111].

Голова українського посольства планував багато зробити на цій посаді, але підірване здоров'я в поєднанні із складними умовами праці та емоційними переживаннями все частіше нагадувало про себе. Протягом восьми місяців роботи в Афінах він часто хворів. 21 жовтня 1919 р. після чергового серцевого нападу Ф. Матушевський помер. В останні дні свого життя він працював над нарисом з історії України, який хотів опублікувати у грецьких журналах Його поховали на місцевому цвинтарі в Афінах. Після смерті Федора Павловича у грецькій пресі з'явилися численні некрологи, з яких видно, що він здобув прихильність та повагу афінської громадськості. Вона знала його як «борця за свободу і право», який «цілком отдався праці для державного існування України і віддав усю свою велику енергію, щоб якнайтісніше зблизити український і грецький народи» [39, с. 209–210].

У спогадах дітей та друзів Ф. Матушевський залишився людиною, яка могла згуртувати навколо себе інших, скромною, порядною та приємною у спілкуванні. Він був безмежно відданий національній справі та рідному народу, а його щоденна праця є прикладом особистої мужності та самопожертви, адже часто доводилося робити складний вибір між громадськими справами та родиною. Публіциста не зараховували до когорти першорядних представників українського національного руху. Але від того його роль у розбудові української державності, громадського та культурного життя країни не стає менш важливою, а діяльність, беззаперечно, заслуговує на гідну оцінку і належне пошанування.

Бібліографічні посилання

1. Верстюк, В. та Осташко, Т., 1998. *Діячі Центральної Ради*. Біографічний довідник. Київ: Б. м.
2. Ф. 47. Спр. 594. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. 2 арк.
3. Гирич, І., 1996. Ще до проблеми «Аркас і Грушевський». В: Ульяновський, В. та Довга, Л., ред., 1996. *Історія, історіософія, джерелознавство*. Статті, розвідки, замітки, есе. Київ: Інтел, сс. 221–230.
4. Даниленко, В., 2004. Доля сім'ї Матушевських. *Історичний журнал*, № 1–2, сс. 8–18.
5. Дорошенко, Д., 1920–1921. De profundis. Памяти І. Л. Шрага, Ф. П. Матушевського й А. Г. Вязлова. *Хліборобська Україна*. Відень, кн. 2, сс. 140–145.
6. Осташко, Т. С., 2009. Матушевський Федір Павлович. В: Смолій, В. А., ред., 2009. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, т. 6 (Ла – Мі), с. 556.
7. Єфремов, С., 1997. *Щоденники 1923–1929*. Київ: Газета «Рада».
8. Ф. І. № 35619. Київ: Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. Відділ фондів рукописної спадщини, 2 арк.
9. Ф. 317. № 940. Київ: Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. Відділ фондів рукописної спадщини, 2 арк.
10. Кротевич, Є., 1963. *Київські зустрічі*. Спогади про людей, факти, події. Київ: Молодь.
11. Лотоцький, О., 1932. *Сторінки минулого*. Варшава, ч. 1.
12. Матушевський, Ф., 1909. Листи з дороги. *Рада*, № 195, сс. 2-3.
13. Миронець, Н., 2006. Листи Федора Матушевського до Євгена Чикаленка (1917 рік). В: Сохань, П., ред., 2006. *Український археографічний щорічник*. Київ, т. 13-14, вип. 10-11, с. 640–675.
14. Поліщук, В., 2008. Безмежно відданий українській справі. Федір Матушевський очима Євгена Чикаленка. *Київ*, № 11-12, сс. 161–169.
15. Поліщук, В., 2009. Безмежно відданий українській справі. Федір Матушевський очима Євгена Чикаленка (Закінчення). *Київ*, № 1-2, сс. 162–169.
16. Портнова, Л. та Пономарьов, В., 2009. Свідчення С. О. Єфремова. *Ї: незалежний культурологічний часопис*, № 54, сс. 181–190.
17. Руденко, О. Ю., 2001. «Наш перший мученик преси» (Федір Павлович Матушевський). В: Смолій, В. А., ред., 2001. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 36 статей. Київ, вип. 4, сс. 84–106.
18. Світ, І., 1978. Федір Павлович Матушевський. *Український історик*, № 1-3 (57-59), сс. 76–89.
19. Короткий, В. та Ульяновський, В., 1997. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович*. У 3 т. Київ: Заповіт, т. 2.
20. Стрельський, Г. В., 2000. *Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.)*. Біографічний довідник. К: Демид.
21. Головченко, В. І., 2004. Матушевський Федір Павлович. В: Губерський, Л. В., ред., 2004. *Українська дипломатична енциклопедія*. У 2 т. Київ: Знання України, т. 2 (М–Я).
22. Романюк, М. М., 1999. *Українська журналістика в іменах*. Матеріали до енциклопедичного словника. Львів: Львівська Наукова бібліотека ім. В. Стефаника, вип. 6.
23. Смолій, В. А., ред., 2004. *Українські історики ХХ ст.* Біобібліографічний довідник. Київ: Інститут історії України НАН України.

24. Ф. М[атушевський], 1909. Лист з дороги. *Рада*, № 196, сс. 2–3.
25. Ф. М[атушевський], 1909. Лист з дороги. *Рада*, № 201, сс. 2–3.
26. Ф. 4441. Оп. 1. Спр. 8. Київ: Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.
27. Ф. 4441. Оп. 1. Спр. 29. Київ: Центральний державний архів вищих органів влади і управління України
28. Ф. 295. Оп. 1. Спр. 33. Київ: Центральний державний історичний архів України.
29. Ф. 318. Оп. 1. Спр. 1091. Київ: Центральний державний історичний архів України.
30. Ф. 712. Оп. 3. Спр. 12. Київ: Центральний державний історичний архів України.
31. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 634. Київ: Центральний державний історичний архів України.
32. Чабан М. П., 2002. *Діячі Січеславської «Просвіти» (1905–1921)*. Біобібліографічний словник. Дніпропетровськ: ІМА-прес.
33. Чабан, М. П., 2001. *У старому Катеринославі (1905–1920 рр.)*. Місто на Дніпрі очима українських письменників, публіцистів і громадських діячів. Хрестоматія. Дніпропетровськ: ІМА-прес.
34. Чикаленко, Є., 2003. *Спогади (1861–1907)*. Київ: Темпора.
35. Яковчук, С., 2009. Джерела для дослідження біографії Ф. П. Матушевського. *Університет*, № 5, сс. 77–87.
36. Яковчук, С., 2010. Листування Ф. П. Матушевського з українськими письменниками. *Київська старовина*, № 4, сс. 126–147.
37. Яковчук, С. О., 2011. *Документальна спадщина Ф. П. Матушевського: історико-джерелознавчий аспект*. Автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство, спеціальні історичні дисципліни». Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. НАН України.
38. Яковчук, С. О., 2009. Листування Ф. П. Матушевського до М. С. Грушевського (1896–1911 рр.) як історичне джерело. *Рукописна та книжкова спадщина України*, вип. 13, сс. 368–381.
39. Яковчук, С. О., 2009. Шоденник Ф. П. Матушевського як історичне джерело. *Архіви України*, № 6, сс. 199–210.
40. Яковлів, А., 1939. Українська студентська громада в Дорпаті. *З минулого*. Варшава, т. 2, сс. 162–175.

References

- Verstyuk, V. and Ostashko, T., 1998. *Diyachi Tsentral'noyi Rady [The Figures of the Central Council]*. Biographical guide. Kyiv: n.p. (in Ukrainian).
- Fund 47. File 594. 2 ark. Kyiv: The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature. NAS of Ukraine.
- Hurych, I., 1996. Shche do problemy «Arkas i Hrushevs'kyy» [Even before the problem of "Arkas and Hrushevsky"]. In: Ul'yanovs'kyy, V. and Dovha, L., ed., 1996. *Istoriya, istoriosofiya, dzhereloznavstvo [History, historiography, source study]*. Articles, intelligence, notes, essays. Kyiv: Intel, pp. 221–230 (in Ukrainian).
- Danylenko, V., 2004. Dolya sim'yi Matushevs'kykh [The Fate of the Matushevsky's Family]. *Istorychnyy zhurnal [Historical Journal]*, no. 1–2, pp. 8–18 (in Ukrainian).
- Doroshenko, D., 1920–1921. De profundis. Pamyaty I. L. Shraha, F. P. Matushevs'koho y A. H. Vyazlova [In memory of I. L. Shrag, F. P. Matushevsky

and A. G. Vyazlov]. *Khliborobs'ka Ukrayina [Cultivating Ukraine]*. Vienna, book 2, pp. 140–145 (in Ukrainian).

Ostashko, T. S., 2009. Matushevs'kyy Fedir Pavlovych. In: Smoliy, V. A., ed., 2009. *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny [Encyclopedia of Ukrainian History]*. Kyiv: Naukova dumka, vol. 6 (La – Mi), p. 556 (in Ukrainian).

Yefremov, S., 1997. *Shchodennyky 1923–1929 [Diaries 1923–1929]*. Kyiv: Hazeta «Rada» (in Ukrainian).

Fund I. No. 35619. Kyiv: The Vernadsky National Library of Ukraine. The Institute of Manuscripts. The Department of Manuscripts Heritage.

Fund 317. No. 940. Kyiv: The Vernadsky National Library of Ukraine. The Institute of Manuscripts. The Department of Manuscripts Heritage.

Krotevych, Ye., 1963. *Kyyivs'ki zustrichi [Kyivian meetings]*. Memories about people, facts, events. Kyiv: Molod'.

Lotots'kyy, O., 1932. *Storinky mynuloho [Pages of the Past]*. Warsaw, part 1 (in Ukrainian).

Matushevs'kyy, F., 1909. Lysty z dorohy [Letters from the Road]. *Rada [The Council]*, no. 195, pp. 2–3 (in Ukrainian).

Myronets', N., 2006. Lysty Fedora Matushevs'koho do Yevhena Chykalenka (1917 rik) [Fedir Matushevsky's Letters to Yevgen Chykalenko (1917)]. In: Sokhan', P., ed., 2006. *Ukrayins'kyy arkhеоhrafichnyy shchorichnyk [Ukrainian Archeographical Yearbook]*. Kyiv, vol. 13–14, no. 10–11, pp. 640–675 (in Ukrainian).

Polishchuk, V., 2008. Bezmezchno viddanyy ukrayins'kiy spravi. Fedir Matushevs'kyy ochyma Yevhena Chykalenka [Infinitely committed to the Ukrainian cause. Eugene Chykalenko's view on Fedir Matushevsky]. *Kyiv*, no. 11–12, pp. 161–169 (in Ukrainian).

Polishchuk, V., 2009. Bezmezchno viddanyy ukrayins'kiy spravi. Fedir Matushevs'kyy ochyma Yevhena Chykalenka [Infinitely committed to the Ukrainian cause. Eugene Chykalenko's view on Fedir Matushevsky] (The End). *Kyiv*, no. 1–2, pp. 162–169 (in Ukrainian).

Portnova, L. and Ponomar'ov, V., 2009. Svidchennya S. O. Yefremova. *Yi: nezalezhnyy kul'turolohichnyy chasopys [Ji Magazine. Independent Cultural Journal]*, no. 54, pp. 181–190 (in Ukrainian).

Rudenko, O. Yu., 2001. «Nash pershyy muchenyk presy» (Fedir Pavlovych Matushevs'kyy) ["Our first press martyr" (Fedir Pavlovych Matushevsky)]. In: Smoliy, V. A., ed., 2001. *Ukrayina XX stolittya: kul'tura, ideolohiya, polityka [Ukraine in the 20th century: culture, ideology, politics]*. Kyiv, issue 4, pp. 84–106 (in Ukrainian).

Svit, I., 1978. Fedir Pavlovych Matushevs'kyy. *Ukrayins'kyy istoryk [Ukrainian Historian]*, no. 1–3(57–59), pp. 76–89 (in Ukrainian).

Korotkyy, V. and Ul'yanovs'kyy, V., 1997. *Syn Ukrayiny. Volodymyr Bonifatiyovych Antonovych [A Son of Ukraine. Volodymyr Bonifatiyovych Antonovych]*. In 3 vols. Kyiv: Zapovit, vol. 2 (in Ukrainian).

Strel's'kyy, H. V., 2000. *Ukrayins'ki dyplomaty doby natsional'no-derzhavnoho vidrodzhennya (1917–1920 rr.) [Ukrainian diplomats of the era of national-state revival (1917–1920)]*. Biographical guide. K: Demid (in Ukrainian).

Holovchenko, V. I., 2004. Matushevs'kyy Fedir Pavlovych. In: Hubers'kyy, L. V., ed., 2004. *Ukrayins'ka dyplomatychna entsyklopediya [Ukrainian Diplomatic Encyclopedia]*. In 2 vols. Kyiv: Znannya Ukrayiny, vol. 2 (M–Ya) (in Ukrainian)

Romanyuk, M. M., 1999. *Ukrayins'ka zhurnalistyka v imenakh [Ukrainian Journalism in Names]*. Proceedings to the encyclopaedic dictionary. Lviv: Lvivska Naukova biblioteka im. V. Stefanyka, issue 6 (in Ukrainian).

Smoliiy, V. A., red., 2004. *Ukrayins'ki istoryky XX st. [Ukrainian Historians of the 20th century]*. Bibliographic guide. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny (in Ukrainian).

F. M[atyshevs'kyy], 1909. Lyst z dorohy [A Letter from the Road]. *Rada [The Council]*, no. 196, pp. 2–3 (in Ukrainian).

F. M[atyshevs'kyy], 1909. Lyst z dorohy [A Letter from the Road]. *Rada [The Council]*, no. 201, pp. 2–3 (in Ukrainian).

Fund 4441. Inventory 1. File 8. Kyiv: Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.

Fund 4441. Inventory 1. File 8. 29. Kyiv: Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.

Fund 295. Inventory 1. File 33. Kyiv: Central State Historical Archives of Ukraine.

Fund 318. Inventory 1. File 1091. Kyiv: Central State Historical Archives of Ukraine.

Fund 712. Inventory 3. File 12. Kyiv: Central State Historical Archives of Ukraine.

Fund 1235. Inventory 1. File 634. Kyiv: Central State Historical Archives of Ukraine.

Chaban M. P., 2002. Diyachi Sicheslavs'koyi «Prosvity» (1905–1921) [The Figures of the Sichaslavian "Prosvita" (1905–1921)]. Biobibliographic dictionary. Dnipropetrovsk: IMA-press (in Ukrainian).

Chaban, M. P., 2001. *U staromu Katerynoslavi (1905–1920 rr.). Misto na Dnipro ochyma ukrayins'kykh pys'mennykiv, publitsystiv i hromads'kykh diyachiv [In the old Yekaterinoslav (1905–1920). The City on the Dnipro River through the Eyes of Ukrainian Writers, Publicists and Public Figures]*. Reader. Dnipropetrovsk: IMA-press (in Ukrainian).

Chykalenko, Ye., 2003. *Sphady (1861–1907) [Memoirs (1861–1907)]*. Kyiv: Tempora (in Ukrainian).

Yakobchuk, S., 2009. Dzherela dlya doslidzhennya biohrafiyi F. P. Matushevs'-koho [Sources for the Study of the Biography of F. P. Matushevsky]. *Univertsytet [University]*, no. 5, pp. 77–87 (in Ukrainian).

Yakobchuk, S., 2010. Lystuvannya F. P. Matushevs'koho z ukrayins'kymy pys'mennykamy [F. P. Matushevsky's Correspondence with Ukrainian Writers]. *Kyyivs'ka starovyna [Kyivian antiquity]*, no. 4, pp. 126–147 (in Ukrainian).

Yakobchuk, S. O., 2011. *Dokumental'na spadshchyna F. P. Matushevs'koho: istoryko-dzhereloznavchyy aspekt [The documental heritage of F. P. Matushevsky: history and source study aspect]*. Abstract of Ph.D. dissertation. Kyiv: M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies. NAS of Ukraine (in Ukrainian).

Yakobchuk, S. O., 2009. Lystuvannya F. P. Matushevs'koho do M. S. Hrushevs'koho (1896–1911 rr.) yak istorychne dzherelo [F. P. Matushevsky's Correspondence to M. S. Hrushevsky (1896–1911) as a Historical Source]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrayiny [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]*, issue 13, pp. 368–381 (in Ukrainian).

Yakobchuk, S. O., 2009. Shchodennyk F. P. Matushevs'koho yak istorychne dzherelo [F. P. Matushevsky's Diary of as a Historical Source]. *Arkhivy Ukrayiny [Archives of Ukraine]*, no. 6, pp. 199–210 (in Ukrainian).

Yakovliv, A., 1939. Ukrayins'ka students'ka hromada v Dorpati [Ukrainian Student Community in Dorpat]. *Z mynuloho [From the Past]*. Warsaw, vol. 2, pp. 162–175 (in Ukrainian).